

Козак С. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ФРЕЙМОВА ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВНУТРІШНІХ ПЕРЕЖИВАНЬ ГЕРОЇВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ С. ЦВЕЙГА)

Анотація. У статті проаналізовано фреймові структури, що описують внутрішні переживання літературних героїв у німецькомовному художньому дискурсі. Здійснено розмежування між поняттями «фрейм» і «фреймова структура». Фрейми трактуємо як когнітивні утворення, складовими частинами яких є термінали та які реалізуються в дискурсі через фреймові структури. Базовими компонентами фреймових структур є термінальні елементи, що безпосередньо пов'язані з мовною реалізацією терміналів. Аналіз фреймових структур, які відтворюють внутрішні переживання персонажів літературного дискурсу, здійснено на основі фрейму «Почуття», який розглядаємо як когнітивну структуру, що містить категоріальні знання про емоції та почуття людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Опираючись на словникову дефініцію, виокремлено основні термінали фрейму «Почуття» («Gefühl»): «Відчуття» («Empfindung»), «Внутрішнє поривання» («seelische Regung»), «Настрій» («Einstellung»), «Ставлення до оточення» («Haltung zur Umwelt»). Здійснено аналіз лексичних одиниць, що представляють зазначені термінали й відображають емоції та почуття літературних героїв, відтворюючи різні відтінки їхніх душевних поривань. Актуалізація фрейму на позначення внутрішніх переживань художніх персонажів відбувається завдяки наповненню наявних в аналізованому дискурсі фреймових структур термінальними елементами, які описують почуттєву сферу літературних героїв і передають їхні емоційні стани. У результаті проведеного дослідження виявлено, що фреймові структури, які описують душевні переживання та емоції, є ефективним засобом у відтворенні внутрішнього світу й продуктивним механізмом у декодуванні авторських інтенцій щодо передачі мотивів поведінки персонажів художнього дискурсу. Проаналізовані фреймові структури дають ключ до розуміння причин найрізноманітніших вчинків літературних героїв, відображають внутрішні пориви, які штовхають дійових осіб на несподівані кроки, спонукаючи до подвигів, а іноді й до необдуманих дій і навіть злочинів, відтворюють пристрасті, які можуть стати як початком нових стосунків, так причиною особистісних невдач.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, термінал, термінальний елемент, внутрішні переживання, почуття, емоція.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві та дотичних до нього дисциплін одним із провідних напрямів дослідження є когнітивний аналіз, у рамках якого дедалі більшої актуальності набирає фреймовий підхід до вивчення мовних явищ. Когнітивна наука, яка спрямована на дослідження явищ і процесів людського мислення та його зв'язку зі сприй-

няттям і продукуванням мовлення, використовує фреймові моделі, які є практичними й ефективними в застосуванні, особливо для відтворення структур, властивих людській свідомості, і визначення, окрім іншого, корелятивних зв'язків між когніцією та мовою. Фреймові моделі виявилися настільки зручними у використанні, що багато когнітивних наук (когнітивна психологія, когнітивна лінгвістика, нейропсихологія тощо) використовують їх при моделюванні людської свідомості й різних структур і процесів, що пов'язані з нею. Однак теорія фреймів набирає популярності не лише у сфері когнітивної науки та інформатики, а й у лінгвістиці та літературознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні принципи теорії фреймів висвітлено в наукових працях багатьох дослідників, зокрема М. Мінського [1; 2], Ч. Філмора [3; 4], Е. Чарняка [5], С. Жаботинської [6], Д. Метцінга [7], Г. Путнама [8], П. Гейсса [9], Р. Шенка [10], Р. Абельсона [10] і багатьох інших.

Фрейми в концепції М. Мінського – феномен, вивчення якого відбувається лише в рамках досліджень штучного інтелекту. Однак, на думку вченого, ці структури наділені також мовними характеристиками: при дослідженні дискурсу потрібно враховувати так звані «глибинні структури», що становлять його основу й представлені відповідними рівнями. Таким чином, М. Мінський виділяє чотири типи фреймів: 1) поверхневі синтаксичні; 2) поверхневі семантичні; 3) тематичні; 4) наративні. Групу поверхневих синтаксичних фреймів становлять переважно дієслівні та іменникові структури, тоді як група поверхневих семантичних фреймів включає не тільки значення слів, а й указівки на учасників, знаряддя, стратегії, цілі, наслідки та побічні ефекти, що стосуються певної комунікативної ситуації. Тематичні фрейми визначають проблеми і стратегії, пов'язані безпосередньо з темою, а нарративні фрейми презентують типові історії, пояснення, аргументи – усе те, що допомагає адресатові створити новий тематичний фрейм [2, с. 245].

Наукові роботи Е. Чарняка становлять унаочнення процесів, які відбуваються в штучному інтелекті. Учений розглядає фрейм як інформацію, доступ до якої здійснюється через мовні тексти, створені шляхом відображення (запису) знань на папері, коли структура знань проявляється в процесі їх мовної реалізації. На думку Е. Чарняка, щоб упорядкувати у свідомості сприйняту інформацію, необхідно здійснити «запис серії інструкцій, які мають чітко пояснювати, що потрібно зробити для виконання завдання» [5, с. 356]. Проте відомостей щодо взаємодії мови, інформації та знань, а також щодо процесу «омовлення» (мовної репрезентації) знань у наукових тезах Е. Чарняка ми не знаходимо. Кістяк його досліджень

становлять переважно нариси з моделювання формату машинних текстів відображення знань, який мовою штучного інтелекту кваліфікується як Planner.

Майже одночасно з появою теорії фреймів у дослідженнях штучного інтелекту філософом Г. Путнамом запропонована нова концепція розуміння значень слів. Спільною ознакою цієї концепції з теорією фреймів, що обидві вони в центр досліджень ставлять буденне знання, тобто загальні знання, якими володіють пересічні представники певної мовної спільноти. На думку дослідника, значення слова – це не просто поєднання ознак і властивостей. Значення значною мірою залежить від конкретного вживання слова й тих знань, що стоять за ним. У Г. Путнама вивчення організації цього знання становить основу теорії буденності/конвенційності (conventional theory), яка дає ключові відомості про певний типовий предмет. Свою концепцію дослідник називає теорією стереотипів [8, с. 148]. Учений вважає, що висунута теорія набуває статусу емпіричної гіпотези, яка допускає, що стосовно кожного слова існують певні центральні аргументи/факти, без яких неможливо передати значення слова в його звичайному вживанні [8, с. 149]. Таким чином, стає очевидною подібність концепції стереотипів Г. Путнама й теорії фреймів: в обох випадках акцент робиться на дослідження структур, що описують знання типових предметів, явищ, ситуацій, подій тощо.

У дослідженні фрейми розглядаємо як когнітивні утворення, що знаходять своє мовленнєве втілення в дискурсі через фреймові структури. Складовими компонентами фреймових структур є термінальні елементи, через які відбувається мовна реалізація терміналів відповідних фреймів.

Метою статті є аналіз фреймових структур, що описують внутрішні переживання літературних героїв, з подальшим визначенням їхньої ролі в декодуванні авторської прагматики щодо розкриття мотивів поведінки та вчинків персонажів у художньому дискурсі.

Аналіз фреймових структур, що описують внутрішні переживання, здійснюємо на основі фрейму «Почуття», який розглядаємо як когнітивну структуру, що містить категоріальні знання про емоції та почуття людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Згідно з визначенням, наведеним у словнику німецького видавництва Duden, почуття – це внутрішнє поривання, відчуття людини, які визначають настрої і ставлення особи до навколишнього середовища (Gefühl ist seelische Regung, Empfindung des Menschen, die seine Einstellung und sein Verhältnis zur Umwelt mitbestimmt [12, с. 613]). Виходячи з цієї дефініції, виокремлюємо основні терміналі, що входять до складу фрейму „GEFÜHL“: *ВНУТРІШНЄ ПОРИВАННЯ (SEELISCHE REGUNG) – ВІДЧУТТЯ (EMPFINDUNG) – НАСТРОЙ (EINSTELLUNG) – СТАВЛЕННЯ (ДО ОТОЧЕННЯ) (VERHÄLTNIS (ZUR UMWELT))* (рис. 1):

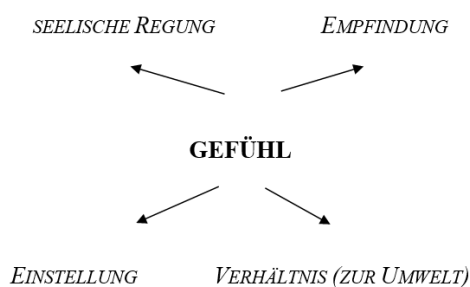

Рис. 1. Структура фрейму 'GEFÜHL' ('Почуття')

Дослідження фреймових структур, що передають внутрішні переживання в літературному дискурсі, здійснено на матеріалі роману «Нетерпіння серця» («Ungeduld des Herzens») [11], написаного австрійським письменником ХХ ст. Стефаном Цвейгом. У цьому творі автор змальовує Австро-Угорщину початку ХХ ст., напередодні Першої світової війни, описуючи побут і звичаї того часу. Роман наповнений епізодами, у яких відображено вчинки персонажів і передано найрізноманітніші відтінки їхніх психологічних станів, що дає підстави для всебічного аналізу фреймових структур на позначення людських почуттів.

Виклад основного матеріалу. Фреймова презентація внутрішніх переживань героїв у романі С. Цвейга «Ungeduld des Herzens» відбувається завдяки наповненню наявних в аналізованому дискурсі фреймових структур термінальними елементами, які представляють фрейм Почуття й описують настрої та відчуття персонажів, передаючи різні відтінки їхніх внутрішніх поривань та емоційних станів. Роман «Ungeduld des Herzens» («Нетерпіння серця») описує події 1913 року, що відбуваються в одному з містечок неподалік Відня. Антон Гофмілер, молодий офіцер кавалерії австрійської армії, якому надочучила військова служба в гарнізоні невеликого міста, без зволікань дає згоду бути присутнім на званому вечорі, що має відбутися в маєтку одного з шанованих і доволі заможних землевласників – пана фон Кекешвальви. Головний герой знайомиться з дочкою власника помістя Едіт, а також з її кузиною – Ллоною. На початку зустрічі Гофмілер не підозрює, що Едіт через хворобу не може ходити. Не знаючи цієї обставини й запросивши її на танець, чоловік відчуває неймовірний сором. Згодом, коли дівчина безрозсудно закохується в лейтенанта, у нього починається внутрішня боротьба між співчуттям і відразою до молодої дівчини. З одного боку, офіцер відчуває симпатію, а з іншого – усвідомлення своєї нещирості в ставленні до хворої Едіт.

Аби зрозуміти, що співчування Антона Гофмілера насправді було несправжнім, порівняємо уривки з роману, у яких відразу помітна розбіжність у проявах співчуття в різних героїв, адже інший персонаж твору – лікар Едіт – зовсім по-іншому виявляє цю важливу для кожної людини рису: *Ein wunderbarer Mensch, sage ich Ihnen, der läßt niemanden im Stich; für ihn ist jeder Fall eine Verpflichtung...* [12, с. 98–99]. Батько дівчини – старий Кекешвальва – надає великого значення своїй дружбі з лікарем доньки, уважаючи, що подібних йому людей він ще не зустрічав. Кондор справді був відомий не лише своїми професійними якостями та досягненнями, а й умінням проявляти щире, справжнє співчуття: *... es ist bei ihm so, als ob er sich jemand schuldig fühlte, wenn er nicht helfen kann... selber schuldig fühlte...* [12, с. 98–99]. Ніхто не міг засумніватися в його найщиріших намірах, у його простому, відкритому, людському милосерді, адже саме через своє співчуття він одружився з незрячою жінкою, яка, окрім того, мала ще й доволі складний, капризний характер, однак жодного разу чоловік не виказав свого незадоволення, а, навпаки, доглядав її, як ніхто не зміг би: *...er hatte einer Frau, die erblindete, versprochen, er bringe sie durch... und wie sie dann wirklich erblindet ist, hat er diese Blinde geheiratet, denken Sie sich, als junger Mensch eine blinde Frau, sieben Jahre älter als er, nicht schön und ohne Geld, eine hysterische Person, die jetzt auf ihm lastet und ihm gar nicht dankbar ist...* [12, с. 98–99]. Як бачимо, наведена фреймова структура наповнена термінальними елементами, що представляють фрейм Почуття:

„jeder Fall eine Verpflichtung sein“, „niemanden im Stich lassen“, „schuldig fühlen“, „dankbar sein“ (терміналі ‘EMPFINDUNG’ (‘Відчуття’) та ‘VERHÄLTNIS’ (‘Ставлення’)), і виразно описують вчинки лікаря Едіт – Кондора. Лікар не міг відмовити жодній людині, яка потребувала допомоги, чим здобув прихильність багатьох людей.

Спектр емоцій і почуттів, що виражаються в романі «Ungeduld des Herzens», надзвичайно об’ємний. Свідченням цього є такий фрагмент, який містить фреймові структури, що описують внутрішній стан головної героїні в момент надзвичайного емоційного збудження: *Sie lachte immer heftiger, uns gleichzeitig mit hartem Blick anblitzend, aber sie zitterte, während sie lachte; es war eher ein böses Fieber, das sie schüttelte, als eine richtige Heiterkeit. Man merkte, am liebsten wäre sie aufgesprungen, was ja auch die natürlichste, die normalste Bewegung gewesen wäre bei solch aufrüttelnder Erregung; aber mit ihren hilflosen Beinen konnte sie nicht von ihrem Sessel weg. Diese gewaltsame Gesamtheit gab ihrem Zorn etwas von der Bösartigkeit und tragischen Wehrlosigkeit eines eingegitterten Tiers* [12, с. 344].

У наведеному уривку почуттєва сфера героїні твору передана лексичними одиницями, що представляють терміналі ‘EMPFINDUNG’ (‘Відчуття’) та ‘EINSTELLUNG’ (‘Настрій’): „mit hartem Blick“, „zittern“, „ein böses Fieber“, „eine richtige Heiterkeit“, „aufrüttelnder Erregung“. За час своєї хвороби Едіт перестала керувати своїми почуттями, вона не вміла стримувати себе навіть у присутності незнайомих людей. Дівчину було дуже легко привести в такий стан, адже її чутливість до всього, що відбувалося навколо неї і що стосувалося безпосередньо її самої, була надзвичайно високою. Як видно з наведених фреймових структур, не слова чи дії, а лише один невірний погляд Гофмільера довів дівчину до істерики. Термінальні елементи, представлені метафоризованими епітетами „hart“, „böse“, „aufrüttelnd“, „tragisch“, „heftig“ і порівняннями „als eine richtige Heiterkeit“, „etwas von der Bösartigkeit und tragischen Wehrlosigkeit eines eingegitterten Tiers“, надають описуваній ситуації особливої виразності, точності й глибини.

Наступна фреймова структура відтворює внутрішні переживання Антона Гофмільера в момент, коли той згадує доньку Кекешвальви, яку він мимоволі образив і нещастя якої навчило його «чарівної муки справжнього співчуття»: *...Und mein über sich selbst erstauntes Herz zittert vor Dankbarkeit für die Kranke, die ich unwissend gekränkt, und die durch ihr Leiden mich diese schöpferische Magie des Mitleids gelehrt* [12, с. 69]. Термінальні елементи „vor Dankbarkeit zittern“, „schöpferische Magie des Mitleids“, „nie mehr träge sein“, „nie mehr gleichgültig sein“, „sich steigern“, „sich hingeben“, „sich bereichern“, „sich jedem Schicksal verbrüdern“, „jedes Leiden durch Mitleiden verstehen und bestehen“ демонструють високі прагнення головного персонажа, світогляд якого змінився під впливом важкої життєвої ситуації, завжди, в будь-яку хвилину, самовіддано допомагати іншим: *...ich sage mir: von jetzt ab helfen, soviel du kannst, jedem und jedem! Nie mehr träge, nie mehr gleichgültig sein! Sich steigern, indem man sich hingibt, sich bereichern, indem man jedem Schicksal sich verbrüdert, jedes Leiden durch Mitleiden versteht und besteht* [12, с. 69].

Співчуття й любов є, без сумніву, тематичним лейтмотивом у романі, про що свідчать вчинки персонажів, їхнє ставлення до головної героїні твору – Едіт. Упродовж усього роману спостерігаємо, що, попри нервову нерівноваженість та істе-

рики жінки, її все одно люблять і піклуються про неї. Антон Гофмільер з розумінням ставився до такої ситуації, однак не припиняв дивуватися надзвичайній прихильності інших людей до цієї хворої дівчини: *Gegen meinen Willen war ich erschüttert. Wie alle doch diese Kranke liebten! Wie jeder sie verzärtelte und entschuldigte!* [12, с. 245]. Як бачимо, фрейм Почуття актуалізований завдяки термінальним елементам „erschüttert sein“, „lieben“, „verzärteln“, „entschuldigen“, які представляють терміналі ‘EMPFINDUNG’ (‘Відчуття’) і ‘VERHÄLTNIS’ (‘Ставлення’), зображаючи головним чином ставлення до Едіт людей, які її оточують. Безумовно, читач усвідомлює, що здебільшого причиною такого ніжного ставлення є притаманна людині здатність до співчуття, адже мало хто спроможний образити каліку, життя якої значно важче за життя інших людей. Едіт була практично приречена на нещасливе життя, їй були, як вона вважала, недоступні взаємне кохання та щира дружба.

Кекешфальва переймається станом дочки, яка страждає через те, що Антон Гофмільер не відповідає на її почуття. Наступна фреймова структура описує муки батька, якому, окрім фізичних слабот, ще більших тортур завдає його душевний біль: *Der Atem versagte ihm. Wehrlos, kraftlos sank er wieder hin auf den Sessel* [12, с. 362]. Старий чоловік готовий долати будь-які труднощі, аби вберегти Едіт від розчарування. Він іде на приниження, щоб переконати Антона Гофмільера не відмовлятися від неї. Термінальні елементи „wehrlos“ та „kraftlos“ (терміналі ‘EMPFINDUNG’ (‘Відчуття’)) відтворюють страждання батька: він старий чоловік, хворий, близький до інфаркту, але ще значно більшого болю завдають йому його власні батьківські почуття: *Ich spürte, wie dieser Mensch litt, und unermesslich wurde in mir das Bedürfnis, ihn zu trösten* [12, с. 362]. Термінальні елементи „der Atem versagte“ та „litt“ наводять читача на думку, що старий Кекешфальва вже не має сил боротися за щастя своєї доньки, утома та розпач, урешті-решт, долають його.

Зображення страждань батька Едіт у наведеній фреймовій структурі перегукується з описом внутрішнього стану Антона Гофмільера, котрий також утомився від кохання, яке відчуває до нього донька заможного землевласника. Не в змозі відповісти взаємністю на її почуття, чоловік марно шукає виходу зі складного становища, відчуваючи неймовірну втому та виснаження, свідченням чого є термінальні елементи „Kraft verbraucht“ та „erschöpft“: *Aber auch ich hatte meine Kraft verbraucht, auch ich war erschöpft und fiel hin in den anderen Stuhl* [12, с. 362]. Напружена ситуація здолала обох чоловіків, нерозділене кохання Едіт виявилось для героїв твору непосильним випробуванням.

Як бачимо, роман насичений фреймовими структурами, що описують внутрішні переживання, відтворюючи найрізноманітніші відтінки настроїв та емоцій персонажів твору, що пов’язані з їхнім психологічним станом і душевними пориваннями.

Висновки. У результаті проведеного дослідження виявлено, що фреймові структури, які описують внутрішні переживання та емоції, є дійовим засобом у відтворенні внутрішнього світу літературних героїв та ефективним механізмом у декодуванні авторських інтенцій щодо відображення мотивів і наслідків дій і вчинків персонажів у художньому дискурсі.

Перспективою подальших пошуків у цьому науковому напрямі може стати комплексне дослідження фреймових структур, які передають не лише внутрішні переживання та почуття, а й поведінку та світогляд персонажів літературно-художнього дискурсу.

Література:

1. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge. *The Psychology of Computer Vision* / P. Winston (ed.). New York : McGraw-Hill, 1975. P. 211–278.
2. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge. *Mind Design*. Cambridge, 1981. P. 95–128.
3. Fillmore Ch. J. Frames and the Semantics of Understanding. *Quaderni di Semantica*. 1985. № 2. P. 222–254.
4. Fillmore J. Ch. Form and Meaning in Language: Papers on Semantic Roles. Stanford : CSLI Publications, 2003.
5. Charniak E. A Framed Painting: The Representation of a Common Sense Knowledge Fragment. *Cognitive Science*. 1977. № 1. P. 355–394.
6. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход. *Вісник Харківського національного університету*. 2009. № 848. С. 3–9.
7. Metzger D. Frame Representations and Lexical Semantics. *Words, Worlds, and Contexts*. Berlin, 1981. P. 320–342.
8. Putnam H. The Meaning of Meaning. *Gunderson K. Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science*. 1975. Vol. VII. P. 131–193.
9. Hayes P. The Logic of Frames. *Frame Conceptions and Text Understanding*. 1980. P. 46–67.
10. Schank R.C., Abelson R.P. Scripts, Plans, Goals, and Understanding. Hillsdale, 1977. 266 p.
11. Zweig S. *Ungehduld des Herzens*. Frankfurt a. M., 1954.
12. Duden. *Deutsches Universalwörterbuch*. 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2001. 1892 S.

Kozak S. Frame presentation of personages' emotional experience in literary discourse

Summary. In the present article the frame structures depicting emotional experience of the literary characters in German fictional discourse have been analyzed. The differentiation between the notions “frame” and “frame structure” has been made. Frames are considered as cognitive

formations which find their realization in the discourse by means of the frame structures. The components of the frames are the terminals. The main constituent parts of the frame structures are the terminal elements by means of which the frame terminals are being realized in language. The analysis of the frame structures depicting emotional experience of the literary characters in belles-lettres discourse has been carried out on the basis of the frame “FEELING” (“GEFÜHL”) which is considered as a cognitive structure containing the categorial knowledge about people’s emotions and feelings recorded in the lexicographical sources. On the basis of the dictionary definition the main terminals of the frame “FEELING” (“GEFÜHL”) were distinguished: “Sensation” (“Empfindung”), “Inner passion” (“seelische Regung”), “Mood” (“Einstellung”), “Attitude to the Environment” (“Haltung zur Umwelt”). The analysis of the lexical units that represent the above mentioned terminals and show emotions and feelings of literary heroes revealing different shadows of their inner cravings has been fulfilled. The frame denoting emotional experience of the literary personages can be actualized by means of the filling of the frame structures, which are available in the analyzed discourse, with the terminal elements depicting sensual sphere of the literary heroes and render their emotional states. As the result of the conducted research the conclusion has been made that the frame structures denoting emotional experience and feelings are both a productive means in the illustration of the inner world and an effective mechanism in decoding of author’s intentions concerning the revealing of the personages’ behavior motives in a fiction discourse. The analyzed frame structures help to understand the reasons of the most different deeds of literary heroes, depict inner cravings that instigate characters to unexpected actions inciting them to exploits and sometimes to thoughtless acts and even offences, show passions that can lead up to the beginning of new relations as well as become the cause of brutal failures.

Key words: frame, frame structures, terminal, terminal element, emotional experience, feeling, emotion.